

## ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНИХ ПЕРЕЖИВАНЬ У МОЛОДШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІЦІ

Дмитріюк Наталія

Волинський національний університет імені Лесі Українки

м. Луцьк, Україна

[dm.ns@ukr.net](mailto:dm.ns@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8055-0237>

**Мета.** У запропонованій статті здійснено теоретичний аналіз та емпірична верифікація положення про те, що емоційні переживання є важливим чинником цілісного психічного розвитку молодшого школяра.

**Методи.** Теоретичний психологічний аналіз феномену зв'язку емоційних переживань щодо їх значення в питанні цілісного та гармонійного розвитку особистості. На основі здійснених теоретичних пошуків та узагальнень було розроблено програму емпіричної перевірки визначених положень, яка реалізовувалась через проєктивні методи.

**Результати.** Здійснений теоретичний огляд предмету дослідження в науковій літературі дозволив виявити, що переживання можна розглядати як особистісний, індивідуальний феномен, що виникає з появою процесу розуміння та визначається свідомістю особистості та здійснює вагомий вплив на її психічний розвиток. На думку дослідників, період молодшого шкільного віку є важливим у житті зростаючої особистості, адже усі події проєктуються через траєкторію емоційних переживань та здійснюють вирішальний вплив на психічний розвиток особистості. Здійснене емпіричне дослідження дало можливість підтвердити думку науковців про те, що до основних чинників, які визначають рівень психічного розвитку особистості молодшого школяра відносять інтерес та специфіку емоційних переживань школярів у процесі включення їх в навчальну діяльність. Відтак в учнів з високим рівнем або індексом прояву емоційних переживань більш виражені негативні емоції, тривожність, погане самопочуття, їм важко управляти своїм емоційним станом. Це призводить часто до емоційної дезадаптації, конфліктності з однолітками та дорослими.

**Висновки.** В роботі проаналізовано, що емоційні переживання забезпечують процес становлення, перетворення та розвитку особистості через значущі об'єкти, явища, інших суб'єктів. Доведено, що зниження динаміки негативних емоційних переживань, досягнення певного рівня впевненості позитивно впливає не лише на процес засвоєння знань, умінь та навичок, але й на особистісний розвиток молодшого школяра.

**Ключові слова:** особистість, молодший шкільний вік, розвиток

особистості, емоційні переживання, емоції, навчальна діяльність.

**Natalia Dmitriyuk. Psychological features of emotional experiences in primary school age.**

**Purpose.** This article provides a theoretical analysis and empirical verification of the position that emotional experiences are an important factor in the holistic mental development of primary school children.

**Methods.** Theoretical psychological analysis of the phenomenon of connection of emotional experiences with the integrity of the personality and its harmonious development. On the basis of the carried out theoretical researches and generalizations the program of empirical check of certain positions which is realized through projective methods has been developed.

**Results.** The theoretical review of the subject of research in the scientific literature revealed that experiences can be considered as a personal, individual phenomenon that arises with the emergence of the process of understanding and determined by the consciousness of the individual and has an important impact on his mental development. According to researchers, the period of primary school age is important in the life of a growing person, because all events are projected through the trajectory of emotional experiences and have a decisive impact on the mental development of the individual. The conducted empirical research allowed to confirm the opinion of scientists that the main factors determining the level of mental development of the personality of a junior high school student include the interest and specificity of emotional experiences of schoolchildren in the process of their inclusion in educational activities. Consequently, students with a high level or index of emotional experiences are more pronounced negative emotions, anxiety, malaise, they find it difficult to control their emotional state. This often leads to emotional maladaptation, conflict with peers and adults.

**Conclusions.** The paper analyzes that emotional experiences provide the process of formation, transformation and development of personality through significant objects, phenomena and other subjects. It is proved that reducing the dynamics of negative emotional experiences, achieving a certain level of confidence has a positive effect not only on the process of acquiring knowledge, skills and abilities, but also on the personal development of junior sheol.

**Key words:** personality, primary school age, personality development, emotional experiences, emotions, educational activity.

**Вступ.** У сучасній психологічній науці категорія переживання розглядається як одна з найунікальніших здібностей людини яка є важливим елементом свідомості та дієвим регулятором поведінки особистості. Переживається все, починаючи від міжособистісних стосунків і до громадських подій.

Драматичні події сьогодення визначають значущість переживань (Ложкін, 2011) у процесі життєдіяльності особистості та зумовлюють

підвищений інтерес сучасних фахівців до нових імперативів у розумінні феномену переживання. Переживання (Виготський, 2005) можна розглядати як особистисний, індивідуальний феномен, що виникає з появою процесу розуміння та визначається свідомістю особистості та здійснює вагомий вплив на її психічний розвиток. Переживання насамперед стосується чогось такого, що знаходиться поза людиною, з іншого боку, представлене тим, як я переживаю це, тобто всі особливості особистості і всі особливості середовища представлені в переживанні.

В центрі нашого дослідження є розвиток емоційних переживань у молодшому шкільному віці, так як особливої значущості у даному періоді життя набуває розвиток емоційно-мотиваційної сфери, виникнення внутрішніх переживань, утворення логіки почуттів. Молодший шкільний вік займає особливе місце у розвитку дитини. У цьому періоді продовжується входження у дорослий світ людей, оволодіння нормами та правилами поведінки, соціальними ролями, засвоєння більш складних форм діяльності а також зменшується імпульсивність та безпосередність поведінки, освоюється навчальна діяльність, формується довільність психічних функцій, виникають рефлексія, самоконтроль, а дії починають співвідноситися з внутрішнім планом. Такі досягнення пов'язані зі змінами в мотиваційній сфері, розвитком психічних процесів (особливо в інтелектуально-пізнавальній сфері), що веде і до змін у сфері емоцій дітей, зокрема, спостерігається процес приховування власних переживань.. Відтак, через емоційні переживання для особистості молодшого школяра переломлюється оточуюче його середовище, що має ключове значення та здійснює вагомий вплив на його цілісний психічний розвиток.

**Мета дослідження** полягає в теоретичному узагальненні наукових досліджень та емпіричній перевірці впливу емоційних переживань молодших школярів (усвідомлення ними смислів, нового досвіду та внутрішнього світу загалом) на рівень їх цілісного психічного розвитку.

**Виклад основного матеріалу.** У психологічній науці у працях вітчизняних та зарубіжних науковців було досліджено, що вплив переживання у становленні й розвитку особистості є визначальним. Переживання є тією одиницею, у якій у нерозривному вигляді представлені всі особливості особистості і всі особливості

середовища (Виготський, 2005). Саме через переживання за Виготським середовище і здійснює той чи інший вплив на дитину. Таким чином, не сам по собі той чи інший момент, узятий безвідносно до дитини, але цей момент, переломлений через переживання дитини, може визначити, як він буде впливати на хід подальшого цілісного психічного розвитку особистості.

Вочевидь, переживання виступає в якості форми вияву ставлення особистості до об'єкта, самої себе, іншої особистості як до цінності та у формі даності нам нашого ставлення до того, що нас оточує, факт нашого внутрішнього накопиченого досвіду. Саме у переживаннях відбувається розгортання особистістю наявної події й її ставлення до неї, яке спонукають емоції. Тобто, відбувається постійне та циклічне «функціональне коло переживань», на що вказував Ф. Лерш (Лерш, 2001)

Переживання є тісно пов'язане зі свідомістю особистості, оскільки воно завжди є усвідомленим, не залишається у внутрішньому світі, а співвідноситься з предметним світом. Усвідомлення переживань відбувається не шляхом їхнього замикання в, нібито, замкнутому внутрішньому світі, а за допомогою адекватного співвіднесення їх з об'єктивним зовнішнім світом (Рубінштейн, 1998). Таким чином, явище переживання не можна назвати цілком суб'єктивним, оскільки воно, по-перше, звичайно є переживанням чогось і, по-друге, його специфічний особистісний аспект означає не випадання його з об'єктивного плану, а включення його в певний об'єктивний план, співвіднесений з особистістю як реальним суб'єктом (Дмитріюк, 2021).

Тобто переживання є тим психічним феноменом, що знаходиться на межі суб'єктивного та об'єктивного, поєднує в собі характерні ознаки зовнішнього та внутрішнього світу особистості. Ми дотримуємося точки зору на переживання як перенесення чогось у живий стан, тобто переведення події, відчуття, предмета, які оточують людину, у стан живого сприйняття, живого відношення (Божович, 1972). Власне у цьому процесі перенесення певних зовнішніх або внутрішніх явищ, подій у суб'єктивний світ людини виявляються закономірності розвитку внутрішнього світу і особистості взагалі. Єдність, цілісність зовнішнього і внутрішнього, об'єктивного і суб'єктивного.

Емоційні переживання забезпечують процес становлення,

перетворення та розвитку особистості через значущі об'єкти, явища, інших суб'єктів. Емоційні переживання – великий дар Божий, бо вони лежать в основі кожної творчості та мистецтва, але в невмілих руках цей Божий дар перетворюється в Божу кару. Важливо повернути творче, а не руйнівне значення таких переживань (Онацький, 1956).

На думку сучасного класика психології С. Д. Максименка, особистість починається з любові. ( Максименко, 2000 ) Цю тезу можна розгортати в різних напрямках, парадигмах. Любов об'єднує й конструює особистість. Любов всеохоплююча й може піднести особистість до небачених обривів або знищити її. Період молодшого шкільного віку є важливим у житті зростаючої особистості, адже усі події проектуються через траєкторію емоційних переживань та здійснюють вирішальний вплив на психічний розвиток особистості (Адлер, 2000 ). Особистість виступає суб'єктом і намагається реалізувати свої можливості, бути автором свого життя.

Окрім умов соціального середовища науковці пропонують звернути увагу на передовий педагогічний досвід, який засвідчує, що тільки в атмосфері позитивних емоцій, які супроводжують навчальну діяльність учнів, можна зберегти та зміцнити цілісний та гармонійний розвиток дитини. Тому слід також врахувати цей чинник, так як, освітнє середовище задає незвичну систему вимог, міру інтелектуальної та особистісної самостійності, ініціативи та відповідальності, передбачає певний стиль педагогічних взаємодій й інші особливості. Розвиваючий ефект освітнього середовища закріплюється в дитині у вигляді психологічних і особистісних новоутворень – пізнавальних установок, готовності до певного стилю педагогічної взаємодії, особистісних смислів, ціннісних орієнтацій, рівнів розвитку знань, умінь і навичок, здібностей та інше (Крижановська, 2021).

Ряд науковців вважають, що до основних показників, які визначають рівень психологічного комфорту та специфіку розвитку дитини в школі відносять такі два особистісні конструкти: інтерес та специфіку емоційних переживань школярів у процесі включення їх в навчальну діяльність (Василюк, 1984).

**Методи та процедура дослідження.** Методи дослідження включали: аналіз наукової літератури з заявленої проблеми, збір емпіричних даних. Серед емпіричних методик були використані: проективний тест особистісних відносин, соціальних емоцій та

ціннісних орієнтацій «Будиночки» О.А. Орехової (Орехова, 2006) та малюнковий тест Дж. Бака «Дім. Дерево. Людина» (ДДЛ), який дозволив виявити симптомокомплекси емоційних переживань. В дослідженні взяли участь учні четвертих класів, в чисельності 47 осіб. Вік досліджуваних – 9 – 10 років. Дослідження тривало впродовж жовтня.

**Обговорення результатів.** Одним із кроків нашої дослідницької програми було вивчення істинних емоційних переживань досліджуваних дітей за допомогою проективного тесту «Будиночки». О.А. Орехової. Відтворення реальної картини внутрішніх переживань школярів здійснюється за допомогою кольору, який є доволі «чутливим» діагностичним матеріалом. Методика побудована на основі тесту відносин А. Еткінда. Дитині необхідно самостійно розфарбувати ряд хатинок, при цьому використовуючи лише вісім базових олівців (синій, червоний, жовтий, зелений, фіолетовий, сірий, коричневий, чорний). Даний метод розрахований на діагностику дитини від 6 до 11 років.

Результати дослідження за допомогою проективного тесту «Будиночки». О.А. Орехової дали можливість розподілити дітей за індексом емоційних переживань (табл. 1).

*Таблиця 1*

**Розподіл досліджуваних (n=47) за показником емоційних переживань**

Індекс переживання ІІІ	Низький	Середній	Високий
Кількість дітей, %	9 (18 %)	27 (58 %)	11 (24 %)

Таким чином, аналізуючи отримані результати дослідження щодо рівня вираженості емоційних переживань можна констатувати, що більша частина дітей (n=27) володіють середнім рівнем емоційних переживань, 11 дітей – високим рівнем емоційності переживань, а низький показник переживань виявлено у 9 молодших школярів.

Окрім числового вираження ознаки за допомогою проективного тесту «Будиночки» нам вдалося виявити особливості сфери емоційних переживань молодших школярів. Як видно з таблиці 2, високий індекс емоційних переживань виявлено у 24% (9 осіб) дітей. Ці діти відчують перевагу негативних емоцій та характеризуються надмірною емоційною збудливістю, активністю у поведінці та навчальній діяльності, разом з тим, невмінням контролювати свої

емоції у процесі спілкування та міжособистісної взаємодії. Для них характерний високий індекс емоційних переживань, який проявляється у домінування поганого настрою та негативних емоцій, наявністю проблем, які вони не можуть вирішити самотійно. Це призводить часто до емоційної дезадаптації, конфліктності з однолітками та дорослими.

Середній індекс емоційних переживань спостерігається у більшій половині вибірки досліджуваних молодших школярів (27 осіб 58 %) а це означає, що швидкість і глибина емоційної реакції цих дітей на ті чи інші події є цілком адекватною та відповідає прояву психічної норми у розвитку емоційної сфери. Такі діти можуть і радіти, і сумувати, вони не мають приводів для занепокоєння. Водночас вони є також емоційно вразливими, однак більш стриманими у поведінці, посередньо контролюють свої емоційні прояви. Таким дітям переважно властиві позитивні переживання, серед яких найяскравішими є почуття захоплення та щастя.

Лише невелика частина молодших школярів, які брали участь у дослідженні продемонстрували низький індекс емоційних переживань, (9 осіб або 18 %), Вони є врівноваженими та спокійними, однак здатні проявляти безініціативність, байдужість до виконання навчальних завдань та вимог дорослих.

Резюмуючи отримані результати тестування, слід зауважити, що негативний, незадовільний характер емоційних переживань проектується на різні форми взаємодії дитини в соціальному просторі.

Наступним у дослідженні був використаний малюнковий тест американського психолога Дж. Бака «Дім. Дерево. Людина». Дітям пропонувалося намалювати на аркуші формату А4, складеного навпіл, будинок, дерево, людину. Для виконання завдання досліджувані школярі отримували стандартний аркуш паперу для малювання, складений удвічі. На першій сторінці (горизонтальне положення) зверху написано «Дім», на 2 і 3-й сторінках (вертикальне положення) – «Дерево», «Людина», на четвертій - прізвище учня і дата. Для малювання використовується простий олівець, оскільки він дає чітке зображення лінії та силу натискування.

За допомогою проєктивних малюнків нам вдалося виявити домінуючий тип основних емоційних переживань учнів об'єднаних за наступними симптомокомплексами: 1) незахищеність,

2) тривожність, 3) недовіра до себе; 4) почуття неповноцінності; 5) ворожість; 6) конфліктність (фрустрація); 7) проблеми у спілкуванні; 8) депресивність.. Потім за певними деталями малюнку, пропорціями та перспективою оцінювався кожен симптомокомплекс за рядом показників.

Аналіз малюнків дозволив встановити у досліджуваних дітей наявність всіх показників симптомокомплексу (незахищеність, тривожність, недовіра до себе, почуття неповноцінності, конфліктність, ворожість, труднощі у спілкуванні, депресивність) та різний рівень їхнього прояву. Проаналізовані результати досліджень дітей представлено у таблиці 2.

*Таблиця 2*

**Розподіл досліджуваних дітей (n=47) за проявами  
симптомокомплексу домінуючих емоційних переживань  
(Дж. Бак «Дім.Дерево.Людина» )**

№	Симптомокомплекс	Рівень прояву симптомокомплексу емоційних переживань		
		Низький	Середній	Високий
1	Незахищеність	8 (17 %)	28 (59, 5 %)	11 (23, 4 %)
2	Тривожність	9 (19 %)	29 (61, 7 %)	9 (19 %)
3	Недовіра до себе	8 (17 %)	29 (61, 7 %)	10 (21, 2 %)
4	Почуття неповноцінності;	8 (17 %)	31 (65, 9 %)	8 (17 %)
5	Ворожість	10 (21, 2 %)	27 (57, 4%)	10 (21, 2 %)
6	Конфліктність (фрустрація)..	9 (19 %)	27 (57, 4%)	11 (23, 4 %)
7	Проблеми у спілкуванні	9 (19 %)	29 (61, 7 %)	9 (19 %)
8	Депресивність..	8 (17 %)	30 (63, 8 %)	9 (19 %)

Усі виявлені показники симптомокомплексу емоційних переживань ми розбили на три рівні: низький середній, високий. За результатами методики «Дж. Бак «Дім.Дерево.Людина» можна зробити такі висновки:

За результатами методики (n=47) можна зробити такі



висновки: від 9 до 11 учнів а це від 19 % до 23, 4 % досліджуваних школярів мають високий рівень прояву емоційних переживань. Високий рівень частотності симптокомплексу переживань у досліджуваних школярів є стійким.. Наслідком збільшення емоційних переживань у дитини є підвищення тривожності, зниження рівня її самооцінки, яке, у свою чергу, спричиняє зниження навчальних досягнень, закріплення неуспіху. Невпевненість у собі викликає у дитини пасивність, формальне засвоєння здобутих знань, страх виявити будь-яку ініціативу, що негативно впливатиме на подальше життя..

Тобто можна констатувати, що виявлено частку осіб серед досліджуваних молодших школярів для яких притаманна швидка зміна настрою , а це у у свою чергу вони може мати конфліктні стосунки з учителями, з однокласниками, з батьками. Негативні емоційні переживання у спілкуванні з дорослими виникають в ситуаціях покарання, ігнорування з боку дорослих, що тягне неуспішність у діяльності та в навчанні, а в спілкуванні з однолітками – статусне положення в класі, взаємодії з однолітками, тощо.

У досліджуваних молодших школярів переважаючим є середній рівень частотності симптокомплексу емоційних переживань, які проявляються в нормі і становлять від 57, 4% до 65, 9 % тобто від 27 до 31 учня. Молодші школярі цілком задоволені своїми досягненнями та становищем у соціумі. У таких досліджуваних переважає підвищений позитивний настрій, у них не спостерігається ні тривожності, ні конфліктності, ні проблем у спілкуванні, вони зібрані з думками. Вони сміливі по відношенню до чогось нового, охоче це приймають та намагаються втілити. Також ці досліджувані мають високий інтелект, вони бадьорі, активні, уважні.

Аналіз результатів малюнкового тесту дозволив виявити від 8 до 10 учнів а це від 17 % до 21, 2% досліджуваних молодших школярів у яких спостерігається низький рівень частотності прояву емоційних переживань Ці учні переживають свої неуспіхи й невдачі, але вони не зачіпають їх глибоко. Помітна особливість спонукатиме до переборення труднощів. В емоційній сфері вираженими є коливання настрою. Цей рівень вимагає більшої активності, підвищення почуття відповідальності. Досліджувані не відчують серйозних труднощів, є комунікабельними при спілкуванні з

учителями й ровесниками.

**Висновки і перспективи.** Результати здійсненого дослідження довели, що феномен емоційного переживання є складна й багатовимірною психологічною реальністю, яка у кожному конкретному випадку стає неповторним і унікальним надбанням особистості, що набуває різноманітних форм і проявляє себе у різних психологічних ефектах та наповнює повсякденне життя особистості, здійснюючи істотний вплив на індивідуальний психічний розвиток особистості молодшого школяра.

Розглядаючи психологічні особливості емоційних переживань було встановлено наявність позитивних та негативних емоційних переживань. Позитивне переживання сприймається як засіб, що підвищує адаптивні можливості суб'єкта. Таке переживання веде до розвитку, самоактуалізації, становлення особистості та її буття, є основою його здатності робити свідомий вибір. Негативне переживання постає як ригідне, автоматичне, вимушене, що призводить або до постійного почуття розгубленості і безпорадності, або до прагнення поставити себе вище за інших за рахунок своїх особливих недоліків, зведених до рангу переваг.

Наше дослідження виявило, що невелика частка молодших учнів має високий показник прояву емоційних переживань, що, передусім, заважає їх розвитку та становленню як особистості та досягненню результатів у навчанні. Зниження динаміки негативних емоційних переживань, досягнення певного рівня впевненості зможе позитивно вплинути не лише на засвоєння ними знань, вмінь та навичок, але й на їх особистісний розвиток. Дане дослідження не претендує на повноту викладу матеріалу, не є вичерпним. Перспективу нашої подальшої роботи ми вбачаємо в апробації програми щодо психокорекції високого рівня прояву негативних емоційних переживань у молодшого школяра.

### **Література.**

1. Адлер, А. (2000). *Понять природу человека*. Санкт Петербург: «Академический проект».
2. Божович, Л.И. (1972). *Проблемы развития мотивационной сферы ребенка*. М.: Педагогика.
3. Василюк, Ф.Е. (1984). *Психология переживания: Анализ преодоления критических ситуаций*. Москва: Изд-во МГУ..
4. Выготский, Л.С. (2005). *Психология развития человека*. М.: Изд-во

Смысл; Изд-во Эксмо..

5. Дмитріюк, Н. С. (2021). Сутність феномену переживання в контексті психологічного дискурсу. *Сучасні тенденції науки і практики, 1*, 151-155.

6. Крижановська, З., & Бабак, К. (2021). Емоційна прив'язаність дитини до матері як предиктор її соціальної адаптації до шкільного навчання. *Психологічні перспективи, 38*, 138–149. <https://doi.org/10.29038/2227-1376-2021-38-138-149>

7. Лерш Ф. (2001) Розуміння особи у психології. *Гуманістична психологія, Т.1.*, 93-109.

8. Ложкін, Г.В. (2011) Переживання: Структура та механізми. *Практична психологія та соціальна робота, 9*, 1-6.

9. Максименко, С.Д. (2000). Генетическая психология. М.: Рефлбук.

10. Онацький, Є. (1956) Українська емоційність. Проблеми: українська душа, Нью-Йорк – Торонто, 5–12.

11. Рубинштейн, С.Л. (1998). Основы общей психологии: В 2-х т. СПб.: Питер. Т.1.

12. Cohen, A. K., & Chaffee, B. W. (2013). The relationship between adolescents' civic knowledge, civic attitude, and civic behavior and their self-reported future likelihood of voting. *Education, Citizenship and Social Justice, 8* (1), 43–57. <https://doi.org/10.1177/1746197912456339>

13. Hart, D., Richardson, C., & Wilkenfeld, B. (2011). Civic Identity. *Handbook of Identity. Theory and Research*, 771–787.

14. Marcia, J. E. (1966). Development and validation of ego-identity status. *Journal of personality and social psychology, 3* (5), 551–558.

15. Taljunaite, M. (2013). From ethnic and civil identity towards state identity. *Philosophy-Sociology, 24* (4), 187–192.

## References

1. Adler, A. (2000). *Ponyat' prirodu cheloveka [Understand human nature]*. Sankt Peterburg: «Akademicheskij proekt» [in Russian].

2. Bozhovich, L.I. (1972). *Problemy razvitiya motivacionnoj sfery rebenka [Problems of development of the motivational sphere of the child]*. М.: Pedagogika [in Russian].

3. Vasilyuk, F.E. (1984). *Psihologiya perezhivaniya: Analiz preodoleniya kriticheskikh situacij [Psychology of experience: Analysis of overcoming critical situations]*. Moskva: Izd-vo MGU [in Russian].

4. Vygotskij, L.S. (2005). *Psihologiya razvitiya cheloveka [Psychology of human development]*. М.: Izd-vo Smysl; Izd-vo Eksmo [in Russian].

5. Dmytriuk, N. S. (2021). Sutnist fenomenu perezhyvannia v konteksti psykholohichnoho dyskursu [The essence of the phenomenon of experience in the context of psychological discourse]. *Suchasni tendentsii nauky i praktyky – Current trends in science and practice, 1*, 151-155 [in Ukrainian].

6. Kryzhanovska, Z., Babak, K. (2021). Emotsiina pryviazanist dytyny do materi yak predyktor yii sotsialnoi adaptatsii do shkilnoho zhyttia [The emotional

attachment of the child to the mother as a predictor of its social adaptation to school education]. *Psykhologichni perspektyvy – Psychological Prospects Journal*, 38, 138–149 [in Ukrainian].

7. Lersh F. (2001) Rozuminnia osoby u psykholohii [Understanding the person in psychology]. *Humanistychna psykholohiia – Humanistic psychology*, 1, 93–109 [in Ukrainian].

8. Lozhkin, H.V. (2011) Perezhyvannia: Struktura ta mekhanizmy [Experiences: Structure and mechanisms]. *Praktychna psykholohiia ta sotsialna robota – Practical Psychology and Social Work*, 9, 1-6 [in Ukrainian].

9. Maksimenko, S.D. (2000). *Geneticheskaya psihologiya [Genetic psychology]*. M.: Reflbuk [in Russian].

10. Onatskyi, Ye. (1956) *Ukrainska emotsiinist. Problemy: ukrainska dusha [Ukrainian emotionality. Problems: the Ukrainian soul]*. New-York – Toronto, 5–12 [in Ukrainian].

11. Rubinshtejn, S.L. (1998). *Osnovy obshchej psihologii [Fundamentals of General Psychology]*. SPb.: Piter [in Russian].

16. Cohen, A. K., & Chaffee, B. W. (2013). The relationship between adolescents' civic knowledge, civic attitude, and civic behavior and their self-reported future likelihood of voting. *Education, Citizenship and Social Justice*, 8 (1), 43–57. <https://doi.org/10.1177/1746197912456339>

17. Hart, D., Richardson, C., & Wilkenfeld, B. (2011). Civic Identity. *Handbook of Identity. Theory and Research*, 771–787.

18. Marcia, J. E. (1966). Development and validation of ego-identity status. *Journal of personality and social psychology*, 3 (5), 551–558.

19. Taljunaite, M. (2013). From ethnic and civil identity towards state identity. *Philosophy-Sociology*, 24 (4), 187–192.

Received: 16.04.2022

Accepted: 01.05.2022